

*Branko Blažević**

UDK 338.222:351(497.5)
JEL Classification H11, E60

RAZVITAK HRVATSKE U UVJETIMA UNUTRAŠNJE I VANJSKE NERAVNOTEŽE

Dijagnoza stanja hrvatskog gospodarstva (zadnjih 7 godina 2008. - 2014.) vezana je na unutrašnju neravnotežu koju najbolje oslikava stanje recesije (a nikako inflacija) i vanjsku neravnotežu koju najbolje oslikava deficit tekućeg računa platne bilance (a nikako suficit), a to znači pojavu opće ekonomske neravnoteže što oslikava nezaposlenost i smanjen (usporen) rast proizvodnje i BDP-a.

Nema stabilne unutrašnje ravnoteže uz visoku vanjsku neravnotežu. Stoga sve mjere ekonomske politike treba usmjeriti na problem vanjske neravnoteže a to znači stimulirati izvoz svim mogućim sredstvima i instrumentima (deprecijacija, ne i devalvacija, smanjenje apsorpcije, reprogramiranje i otpis dugova i dr.), uz podršku restrukturiranju nizom mjera, s osobitom zadaćom da se poveća konkurentnost i provodi aktivna politika tržišta i cijena putem smanjenja apsorpcije.

U takvom okruženju izvoz, koji je po definiciji što se ekonomije tiče, važan segment finalne proizvodnje, kao i agregatne potražnje i potrošnje, djeluje upravo onako kako ekonomska struka nalaže, a to znači da ima protuciklično ili proturecesijsko djelovanje.

Koristeći brojne sekundarne izvore, u radu se koriste i razne znanstvene metode kao što su, metoda apstrakcije, indukcije, dedukcije, analize, sinteze, generalizacije, deskripcije i dr.

* B. Blažević, redoviti profesor u trajnom zvanju i predstojnik Zavoda za nacionalnu i međunarodnu ekonomiju Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu u Opatiji, Sveučilišta u Rijeci. (E-mail: brankob@fthm.hr)

Rad je primljen u uredništvo 16. 9. 2015.

Sadašnju ekonomsku politiku nužno je promijeniti a to konkretno znači monetarnu politiku realnom deprecijacijom domaće valute uskladiti i sinkronizirati s fiskalnom politikom tj. sa smanjivanjem apsorpcije, koje zajedno u kombinaciji deprecijacije i smanjenje apsorpcije kao i reprogramiranja dugova, postaju efikasno oružje za postizanje unutrašnje i vanjske ravnoteže.

Povezivanje finalne potrošnje i finalne proizvodnje zadatak je ekonomske politike koja mora stvarati preduvjete za razvoj domaće proizvodnje čiji troškovi moraju biti prilagođeni cijeni koja se formira na svjetskom tržištu. To je put da se iskoristi izvozna (integrirajuća) razvojna osnova vezana na finalnu proizvodnju i finalnu potrošnju i da se prevladaju nepovezanosti ukupne potrošnje i domaće agregatne proizvodnje.

Gljučne riječi: unutrašnja i vanjska neravnoteža, ekonomska politika, Hrvatska, Neoliberalna doktrina, Keynes; kriza, devizni tečaj, apsorpcija.

1. Uvod

Prva i osnovna neravnoteža u ekonomiji i društvu u cjelini vezana je uz složenost kružnog toka gospodarske aktivnosti koji se odvija na relaciji proizvodnja-potrošnja. Očito se na dugu stazu zanemaruje „nus produkt“ tog odnosa, te se upravo tu pojavljuje prva velika globalna neravnoteža između proizvodnje i potrošnje, a vezana uz trošenje resursne osnove u prirodi i eko sustavu u cjelini.

Ekonomska neravnoteža koja se uspostavlja na relaciji agregatne ponude (proizvodnje) i agregatne potražnje (potrošnje) ($AS \neq AD$), uspostavlja se i na relaciji između štednje i investicija ($I \neq S$), poreza i javne potrošnje ($T \neq G$), ukupne cijene faktora proizvodnje i BDP-a, ponude i potražnje za novcem ($L \neq M$), te u (ne) ravnoteži bilance plaćanja između salda vanjskotrgovinske bilance i neto izvoza kapitala ($VTB \neq K$). U svim tim ravnotežnim ekonomskim relacijama zapostavljena je resursna i globalna ravnoteža u prirodi, koju taj ekonomski proces narušava i ugrožava. (Blažević, 2013.)

Unutrašnja ravnoteža podrazumijeva situaciju pune zaposlenosti i niske stopa inflacije. Iako nema jasnog stava ekonomske struke koliko iznosi puna zaposlenost, većina ekonomista smatra da nezaposlenost od 5% znači punu zaposlenost, pri čemu se to odnosi na tzv. frikcijsku nezaposlenost (Lovrinović, 2015., 707), odnosno na tzv. „prirodnu stopu nezaposlenosti“ koja je vezana uz Phillipsovu krivulju (Blanchard, 2011., 163-181; Babić, 2001., 590-591). Prirodna stopa nezaposlenosti je ona stopa nezaposlenosti koja je potrebna za održavanje stope inflacije konstantnom. Zato se ona često naziva i stopom nezaposlenosti koja ne ubrzava (ne povećava) inflaciju (engl. Non Accelerating Inflation Rate of Unemployment

- NAIRU). Pod stabilnim cijenama tj. niskim cijenama odnosno prihvatljivom inflacijom misli se na onu koja ne prelazi 2-3% godišnje, mjerenu indeksom maloprodajnih cijena (Lovrinović, 2015., 707).

Vanjska ravnoteža odnosi se na ravnotežu u bilanci plaćanja, što znači da su potraživanja od inozemstva jednaka dugovanjima inozemstvu. Uvjet ravnoteže platne bilance jeste da ta ravnoteža mora zadovoljavati relaciju da saldo vanjskotrgovinske bilance mora odgovarati saldu neto izvoza kapitala ($VTB=K$).

Za uspostavljanje opće ekonomske ravnoteže nije dovoljno promatrati samo ravnotežu roba (i usluga) na unutrašnjem tržištu i uvjet te ravnoteže gdje investicije moraju biti jednake štednji ($I=S$) što nam pokazuje tzv. IS krivulja, niti je dovoljno promatrati samo ravnotežu novca na unutrašnjem tržištu gdje novčana potražnja (L) mora odgovarati novčanoj ponudi (M) i uvjet te ravnoteže $L=M$, a što nam pokazuje tzv. LM krivulja. Stoga je nedostatak ovog IS-LM modela upravo u tome što promatra gospodarstvo kao zatvoreni sustav robe i novca, ne uzimajući u obzir odnose s inozemstvom. U tzv. Mundell-Flemingovu modelu gospodarstva, IS-LM model je proširen putem krivulje bilance plaćanja BP, tako da je taj model poznat u literaturi kao IS-LM-BP.

Uspostavljanje unutrašnje i vanjske ravnoteže i dolaženje do opće ekonomske ravnoteže moguće je postići putem instrumenata fiskalne i monetarne politike kao i manipuliranjem deviznim tečajem i primjenom izravnih kontrola.

Ima li neka zemlja deficit tekućeg računa bilance plaćanja, uz pretpostavku da nema slobodnog međunarodnog kretanja kapitala, uravnoteženje se može postići putem korekcije deviznog tečaja domaće valute. Tradicionalni model deviznog tečaja temelji se na trgovinskim tokovima, a brzina prilagodbe ovisi o tome u kojoj mjeri uvoz i izvoz reagiraju na promjene cijena do kojih je došlo promjenom deviznog tečaja. Danas je obujam transakcija na financijskim tržištima višestruko veći od međunarodne robne razmijene pa se može sa sigurnošću naglasiti da međunarodni financijski tokovi dominantno utječu na kretanje deviznog tečaja (Lovrinović, I., 2015., 724). Promjena deviznog tečaja putem deprecijacije i devalvacije stvara podlogu za aktiviranje mehanizma cjenovne prilagodbe i to na domaće cijene u terminima domaće valute. Prije svega se to pozitivno odražava na rast proizvodnje za izvoz i supstituciju uvoza, ali vodi u određenoj mjeri i rastu cijena u zemlji. U kojoj će mjeri posljedice za zemlju biti pozitivne ovisi o stupnju ovisnosti domaće proizvodnje o uvozu, strukturi domaćih troškova proizvodnje i elastičnosti potražnje domaćeg izvoza u inozemstvu.

Male otvorene ekonomije poput Hrvatske, posebno su izložene negativnim pojavama uslijed liberalizacijskih tokova roba, kapitala i radne snage, te se stoga moraju zaštititi mjerama za učinkovitu zaštitu. Posebno se to odnosi na razni špekulativni kapital koji može prouzročiti krizu na financijskom tržištu, ugroziti tečaj domaće valute i sl.

Na ovom mjestu nećemo se detaljnije baviti problematikom održivog razvoja i osnovne društvene neravnoteže u koju nas dovodi ponašanje *homo oeconomicusa* kojeg zanima brzina trošenja ograničenih resursa da bi se maksimalizirala dobit i ostvario dinamički ekvilibrij koji bi vodio do opće ekonomske ravnoteže. U tom ekonomskom procesu se ne postavlja problem resursa, ili barem ne dovoljno, pa se i ne razvija adekvatan analitički aparat kojim bi se pronašlo rješenje za dani problem. Zato se i događa da ekonomija čak i može biti u općoj ravnoteži, a da društvo ne mora. Analitički aparat je nedostatan, jer se novčano vrednovanje degradiranog okoliša ne provodi niti ne izračunava. Ne izračunavaju se dovoljno ili nikako već poznatim analitičkim metodama prihvatni kapaciteti eko sustava, zato jer se radi o nečemu što se ne pojavljuje na tržištu i „čija se potrošnja ne može individualizirati i naplaćivati“ (Blažević, 2013., Starc, 2004., 349., Črnjar & Črnjar, 2009., 98.).

Riječ je, ukupno gledano, samo o polovičnom rješenju problema, traženju tzv. opće u ekonomske ravnoteže, dok za drugu polovicu problema još nema pravog analitičkog aparata. Upravo je to i razlog za preispitivanje vrijednosnih paradigmi na kojima počiva nova ekonomija, a koje uzrokuju ovakvo stanje. To su na jednom kraju, paradigma profita u ekonomskom sustavu u čijem se centru nalazi *homo oeconomicus* i na drugom kraju, paradigma održivog razvoja, koja je zbog važećih sustava vrijednosti i nametnutih teorija, potpuno u podređenom položaju prema paradigmi profita.

Prema tome, ukupni problem je mnogo složeniji i nije vezan samo uz ekonomski problem i ekonomski proces, već je istovremeno to problem i ekološki, tehnološki, politički, sociološki, etički, pa čak i psihopatološki. (Starc, 2003., 340). Ono što Polany označava naslovnom sintagmom „velika preobrazba“ u stvari je ubrzani proces nastajanja industrijskih društava i tržišne ekonomije, koja se bitno razlikuje od svega što joj je predhodilo. Polany drži da je budućnost liberalnog kapitalizma vrlo upitna i zastupa tezu da je ekonomska sfera, s usponom tržišta u 19. stoljeću, potpuno zagospodarila društvom i da društveno ovladavanje ekonomijom postaje središnjim problemom budućnosti. (Polany, 1999.). Zato kad se govori o unutrašnjoj i vanjskoj (ne)ravnoteži, tada se ova problematika ne bi smjela preskakati, jer bi cijena koja će se za to morati platiti biti prevelika. Riječ je o čistom polit-ekonomskom problemu analize društva i njegove održivosti, koja se nažalost nedovoljno promišlja.

Prema tome, kako održivi razvoj nije samo ekonomski, već isto tako i ekološki, ali i društveni problem, riječ je ovdje o „integralnoj održivosti“ (Lay, 2003.), sintezi, koja mora integrirati sve troje i koja još nije teorijski uobličena. To znači da nema još prave znanstvene osnove, a bez nje nema ni metoda. Zato je danas još uvijek sintagma održivog razvoja politička sintagma, a to znači njezinu prevrtljivost i kratkoročnost. (Pravdić, 2001.,). To znači da su te dvije izuzetno važne para-

digme, profit i održivi razvoj, više političke a manje znanstvene, koje je potrebno kritički preispitati i promatrati kao dio jedinstvenog, vrlo složenog sustava koji traži i nove znanstvene metode. Takav složeni problem može se uspješno rješavati jedino složenim metodama poput sustavnog pristupa i sustavne analize, holističkog i multidisciplinarnog pristupa.

Neki autori naglašavaju da ova kriza može biti spas za svijet, posljednji alarm prije katastrofe do koje bi mogla dovesti anarhična globalizacija. Vrijeme je da se postave jednostavna pitanja koja bi bila na tragu traženja odgovora na integralnost održivog razvoja za njegovo teorijsko uobličenje:

Može li se stvoriti svjetska država, odnosno instrumenti nužni za suvereno upravljanje na svjetskoj razini? (Attali, 2009., 147). Treba li dopustiti snažan svjetski rast koji olako uništava prirodne izvore ili bi trebalo težiti slabijem rastu koji vodi računa o ekologiji?

Ako se ide u drugu krajnost u tzv. ekonomiju bez rasta (Degrowth), ona je ekološki poželjna ali istovremeno upitna što se tiče ukupne društvene održivosti (Kallis, Kerschner, Alier, 2012.). Tu se postavljaju brojna pitanja: Kako imati punu zaposlenost i ekonomsku stabilnost bez rasta? Što će se događati u javnoj potrošnji i javnom dugu? Kako bi trebala biti organizirana proizvodnja u ekonomiji bez rasta? Ispod kojih društveno-političkih kriterija se ne bi mogle dogoditi tako velike promjene? (Anderson, M'Gonigle, 2012., Tokić, 2012., Intebriksen, Jakobsen, 2012.). Zato se u ovom uvodnom dijelu želi istaći da su unutrašnja i vanjska ekonomska ravnoteža samo podsustav velikog društvenog sustava, a bez uvažavanja cjeline tog društvenog sustava izvjesna je samo i ekonomska i društvena neodrživost.

U literaturi se već rađaju nove sintagme pa možda i nove buduće paradigme kao što je eko-socijalno-tržišno gospodarstvo (Radermacher, 2001.), koje počivaju na teorijskim temeljima keynesijanske škole mišljenja. Keynesova teorija se već drugi puta pokazala kao superiorna teorija za rješavanje velikih svjetskih kriza (Attali, 2009.).

Za početak je zato potrebno sučeljavanje i teorijsko propitivanje i približavanje dviju teorija. Teorije održivog razvoja shvaćene u svojoj svojoj kompleksnosti i interdisciplinarnosti i keynesijanske teorije društvene krize, koja je pokazala kao i svaka kriza ogoljele činjenice, da je „car stvarno gol“. (Perišin, 2003., 328),

Hrvatska je samo dio svjetskog i europskog ekonomskog i društvenog sustava, pa je jasno da ovakvo okruženje ima jak utjecaj u negativnom i pozitivnom smislu i na Hrvatsku.

U dugom razdoblju 90-ih godina 20. stoljeća do danas sve vlade u Hrvatskoj više su uvažavale stavove i preporuke konzervativnih teoretičara iz inozemstva nego stavove najuglednijih domaćih ekonomista koji su se dosljedno u čitavom

spomenutom razdoblju suprotstavljali neoliberalnoj školi i neoliberalnom dogmatizmu i njegovoj doktrini *laissez – faire*-a.

Pitanja kojima se bavi ovaj rad vezana su na:

- neoliberalnu doktrinu partikularnih interesa u Hrvatskoj
- odgovor na pitanje „zašto nam treba Keynes kao teoretičar društvene krize“ ?
- ekonomsku politiku RH kao uzrok krize i recesijskog jaza,
- ekonomski rast i zaustavljanje rasta javnog duga
- devizni tečaj domaće valute, smanjenje apsorpcije i reprogramiranje dugova
- turizam kao integrativni razvojni faktor hrvatskog gospodarstva koji povezuje finalnu potrošnju s finalnom proizvodnjom i vodi ekonomskoj suverenosti Hrvatske i razvoju vlastite privrede.

2. O neoliberalnoj doktrini partikularnih interesa u Hrvatskoj

Očito su danas u modi ekonomske doktrine koje je Keynes uspješno osporavao. Monetarizam i nova klasična ekonomika zauzele su ono mjesto koje je od sredine 1930-ih do kraja 1960-ih, držalo keynesijanstvo. Danas se svjesno, za „znalce“ ekonomske teorije i nesvjesno za brojne interesne skupine koje zastupaju interese financijskog kapitala i prisvajanje bez znanja i rada, zaboravlja Keynesov doprinos oživljavanju i brzom gospodarskom rastu u spomenutom razdoblju. Zaboravlja se da su „klasične teorije i praksa koju su inspirirale, a koje su danas u novom ruhu, uzdignute na rang neospornih istina, izazvale između dva svjetska rata najveću gospodarsku krizu u povijesti kapitalizma, kaos, pomutnju i sukobe u međunarodnim odnosima“ (Baletić, 2010., 35.).

„Narav liberalne misli i intencija neoliberalnoga kulturnog djelovanja odudara od ljudskosti i lišena je morala i etike i doslovno počiva na prirodnom pravu jačega, egoističnijega i pohlepnijega“. (Kulić, 2004., 54.). „Jačanje neoliberalnog, u opće humanom smislu i socijalno neosjetljivog tržišta te ponašanja velike manjine imovinski vladajućih ljudi na planetu kao „normalnog rasporeda stvari“ proteklih nekoliko godina, „ suproizvodi stanje u kojem se (samo)destrukcije i (samo) usmrivanja ljudi i živog svijeta zbivaju tiho, atomizirano, a de facto – masovno“. (Lay, 2003., 315.). Ovaj „normalan raspored stvari“ vladajuće manjine, kako bi rekao Lay, ipak se odnosi na proteklih nekoliko stoljeća, o čemu svjedoči temeljita analiza Tomasa Pikettyja koji pitanje raspodjele bogatstva i nejednakosti stavlja u središte ekonomske analize, da bi se „strpljivim utvrđivanjem činjenica i zakonitosti bolje uočili mehanizme zbivanja i stekli uvid u budućnost“ (Piketty, 2015., 25.).

Neoliberalna doktrina koju službeno provodi ekonomska politika u Hrvatskoj počevši od 90. tih godina 20. stoljeća pa do danas, konkretno znači nekritičko prihvaćanje neoliberalnog dogmatizma i doktrine slobodnog tržišta, kao vječnih istina u koje ne treba nikako sumnjati.

Brojni domaći najugledniji ekonomski teoretičari neuspješno su se godinama suprotstavljali vladajućoj doktrini koju su uporno nudili i preporučali ekonomski teoretičari iz inozemstva i MMF, za koje su nažalost sve hrvatske vlade imale više sluha. Ta doktrina objavljuje se pod nazivom *laissez-faire*, a ponekad i doktrina „nevidljive ruke“. Borba za partikularne interese pojedinih zemalja ili poslovnih skupina za dobivanje koncesija i širenja prostora plasmanu vlastitog kapitala, provodi se nemilosrdno za vlastite probitke na nova tržišta i jačanje vlastitog konkurentskog položaja. To se praktično provodi putem liberalizacije, deregulacije, smanjenja razine socijalnih prava, unutarne redistribucije dohotka, odnosom prema stabilnosti tečaja i cijena i sl.

Keynesijanski i ostali kritičari neoliberalizma u Hrvatskoj odavno predlažu radikalniji zaokret u ekonomskoj politici od neoliberalne, monetarističke i proce-sijske prema politici koja mjerama državne regulacije počiva na Keynesu i keynesijanskim mjerama i vodi razvojnoj politici okrenutoj proizvodnji, zaposlenosti i izvozu.

Najpoznatiji i najutjecajniji kritičari neoliberalne škole i njezine primjene u Hrvatskoj¹ bili su Branko Horvat (1999., 2002.), Jakov Sirotković (2002.), Vladimir Stipetić (2005.), Mirjana Dragičević (1996.), Stjepan Zdunić, (2003.), Ivo Perišin (2003., 2004.), Zvonimir Baletić (2004., 2010), Dragomir Vojnić (2002., 2005.), Gorazd Nikić, (2003.), Vladimir Veselica, Gordan Družić (2001.), Slavko Kulić, (1996., 2004.), Dragomir Sundać (2001.), Đuro Medić (2001.), Ivo Sever et al., (2009.), Ljubo Jurčić (2010.), Ljubo Jurčić i Dragutin Vojnić (2011.), Drago Jakovčević, Ivan Lovrinović i Dubravko Radošević, (2011.) i drugi. Svi su se kretali na tragu Keynesove teze da trebamo napustiti doktrinu *laissez faire*-a. Keynes je te „neograničene prednosti *laissez-faire*-a u međunarodnoj razmjeni ... (kako sam kaže) ... morao dovesti u pitanje“ (Keynes, 1987., 32.).

Odbacivanje Keynesa i njegove teorije dolazilo je najviše iz konzervativnih krugova društva koji drže bogatstvo i moć. Što se Hrvatske tiče, službena ekonomska politika u Hrvatskoj provodi, počevši od početka 90-ih godina 20. stoljeća pa do danas, nekonzistentnu kombinaciju sustava regulacije, tj. *laissez faire* politiku na mikro razini i *ad hoc* intervencionizam na makro razini, najčešće u korist krupnog i privatnog, inozemnog ili domaćeg kapitala. (Baletić, 2010., 11.).

¹ Navodimo na ovom mjestu neke od istaknutih teoretičare i samo neke od njihovih radova, ali sa kritičkim stavom prema neoliberalnoj školi i njezinoj primjeni.

Kako nosioci monetarne politike moraju birati jedan od čitavog niza sukobljenih ciljeva, tako je stabilnost cijena, odnosno borba protiv inflacije, prema Zakonu o HNB, definirana kao cilj s najvišim prioritetom kojega je monetarna politika dužna braniti svim raspoloživim sredstvima. Inflacija je prioritet i u slučaju kada to znači kratkoročno žrtvovanje svih ostalih ciljeva ekonomske politike, kao što su puna zaposlenost, ekonomski rast, povećanje izvoza i smanjenje vanjskog duga. Teoretsko uporište za ovakvu ekonomsku politiku je liberalni koncept ekonomije, gdje je neovisnost monetarne politike i prioritetna borba protiv inflacije postala *conditio sine qua non* u izgradnji liberalne demokracije. U pozadini je neovisnost središnje banke i smanjenje mogućnosti tiskanja novca u svrhu punjenja proračuna, da bi se zaštitilo privatno vlasništvo i prava pojedinaca od nekontrolirane moći države (Tica, 2011., 109-110.). Ludwig von Mises i Friedrich A. Hayek, predstavnici Austrijske škole liberalne ekonomije, u svojim esejima o ekonomskim slobodama kao preduvjetima za političke slobode, prikazuju funkcioniranje slobodnog tržišta i društveni poredak otvorenog društva, čime su značajno pridonijeli boljem razumijevanju tržišta kao temelja otvorenog društva i utjecaja tržišta na dugoročni razvoj i stabilnost društva. (Mises, Hayek, 1997.). Tu finu granicu između slobodnog tržišta i državnog intervencionizma, ta dva vječna antagonizma, nužno je sagledavati u djelima ove dvojice teoretičara i Keynesa i njegove teorije. Ono protiv čega se je Keynes uporno borio, su rezultati neokonzervativaca koji su pokrenuli masovni intelektualni i propagandni napad na modernu državu da bi srušili njezine socijalne temelje i zamijenili je „vlasničkim društvom“, razumijevajući pod tim dominaciju privatnog kapitala u nacionalnim i međunarodnim odnosima. (Baletić, 2010., 32.).

Stoga su upozorenja vrhunskih znanstvenika dobrodošla za razumijevanje i razotkrivanje paradigmi kojima vijek trajanja sigurno prolazi. Krugmanovo upozorenje odnosi se na važne stvari u privredi, a to su: „*one koje utječu na životni standard većine ljudi - proizvodnja, raspodjela dohotka i nezaposlenost. Ako se ove stvari zadovoljavaju, ne može mnogo drugoga početi po zlu, a ako s njima nije dobro, ništa ne može biti kako treba*“. (Krugman, 2002., 21.).

Prof. Zdunić kritizira monetarni sustav i obrazlaže tzv. verziju monetarnog trokuta (između fiksnog tečaja, otvorenosti tržišta kapitala i nesuverenog monetarnog sustava u RH) u kojoj je cilj monetarne politike isključivo „stabilan“ odnosno nepromjenjiv nominalni intervalutarni tečaj, a kretanje kapitala je potpuno liberalizirano. Takav cilj monetarne politike i režim kapitalnog računa platne bilance povlači nesuveren monetarni sustav, kojim se ne mogu podržati nacionalni razvojni ciljevi o kojima upravo govori Krugman kao što su puna zaposlenost privrednih potencijala i radne snage zemlje. (Zdunić, 2011., 127-152). Ili kako bi rekao Radermacher:

„*Svetinja euforičnih teoretičara deregulacije tobožnja je kolektivna inteligencija tržišta, posebno financijskih. Što se više oslobode tržišta, to više se očeku-*

je svojevrsna inteligencija nevidljive ruke u odlukama kupnje i prodaje. No sve je to teorija, a realnost je nešto sasvim drugo. Riječ je o raspoloženjima; postajemo svjedocima kolektivne paranoje, a na ključnim mjestima sustava su poznavatelji unutrašnjih prilika (insideri) koji događajima upravljaju u svoju korist i tako zarađuju milijarde eura bez ikakva vlastita doprinosa. Račun na kraju plaćamo svi mi“. (Radermacher, 2003., 155.)

To znači da individualističko društvo koje je prepušteno samo sebi ne funkcionira dobro i stvara nepodnošljivu situaciju vezanu uz profiterstvo, nesigurna očekivanja i nezaposlenost.

Nažalost, političke odluke u ekonomskoj politici su samostalne i ne moraju se podudarati s teorijskim stavovima. Zato razlikujemo ekonomsku politiku kao znanost i ekonomsku politiku kao praksu. Tu se stoga javljaju konfliktni odnosi tj. sukob interesa posebno kada se utvrđuju ciljevi ekonomske politike. Konfliktnost između polaznih osnova i prakse ekonomske politike i dalje se u Hrvatskoj zaoštrava u dugom razdoblju od 1995-2015. godine. Duboka i dugotrajna kriza u RH nastala je jer aktualne ekonomske politike nisu utemeljene na sustavnoj i cjelovitoj analizi stanja hrvatskog gospodarstva i jer je ekonomska politika shvaćena isključivo kao pragma, bez pravog oslonca na teorijsku podlogu. Zato prelazak iz tzv. prorecesijske politike u razvojnu politiku nije moguć bez napuštanja dosadašnje prakse ekonomske politike. Hrvatskoj je zbog njezinog budućeg održivog razvoja nasušno potrebna promjena modela razvoja, (Jurčić, Lj., 2010, Domazet, T., 2014.), jer je riječ o temeljnom, esencijalnom razvojnom pitanju ne samo hrvatskog gospodarstva već i društva u cjelini. Radovi koji se javljaju i upozorenja struke koja traju već preko 20 godina doprinose razbijanju jedne važeće paradigme u ekonomiji, a to je neoliberalna (politička) paradigma profita. Otvara se prostor i „daje zrak“ i velika šansa drugim školama mišljenja a posebno post-keynezijancima, koji svoju teoriju grade na modelu agregatne potražnje, ekonomici rasta i zaposlenosti a ne samo na stabilnosti cijena i novca, kada nam je „takva stabilnost destabilizirajuća“ (Domazet, 2014., 157-158).

3. Zašto nam treba Keynes kao teoretičar društvene krize?

Upravljati se može društvenom krizom koristeći različite teorije i politike koje su relevantne za rješavanje društveno ekonomske krize. U odnosu na vladajuću neoliberalnu doktrinu u Svijetu i Hrvatskoj, koju provodi neoliberalni menadžment, ili na marksističku doktrinu koja je trajala u XX. stoljeću a posebno iza Drugog svjetskog rata do 90. tih godina 20. stoljeća koju je provodio marksistički menadžment, konkurentni oblik upravljanja nacionalnom privredom danas je Keynesov makroekonomski menadžment.

Potiskivanjem i istiskivanjem svake svjesne intervencije države kao državnog intervencionizma, odbacivanjem Keynesa iz neznanja ili interesa, afirmirala se je neoliberalna doktrina partikularnih interesa koja je dovela do destrukcije socijalne države i stvaranja svijeta partikularnih interesa gdje je jedino tržište dovoljan mehanizam za postizanje opće ravnoteže. Zato nam je danas više nego ikad potrebno promišljanje koje polazi od Keynesa i njegove konstatacije da je nedovoljna zaposlenost strukturna nužnost ravnoteže takvog sustava koji počiva na mitovima i zabludama o neograničenim tržišnim slobodama i savršenosti tržišta. Takva se strukturna neravnoteža može otkloniti jedino društvenom intervencijom radi uspostave ravnoteže. Državna intervencija ne samo da nije štetna, nego ako je razumno i stručno vođena, nužna je za stabilnost i napredak društva.

Keynesovo je revolucionarno postignuće upravo u spoznaji da je nedovoljna zaposlenost strukturna nužnost ravnoteže kapitalističkog sustava, koja se može otkloniti jedino društvenom intervencijom pametne države na razini zaposlenosti. Nezaposlenost i nedovoljna potrošnja nisu posljedica djelovanja tržišnog mehanizma, niti se njihovo otklanjanje može prepustiti tržištu, već proizvodnih odluka kapitalista o razini proizvodnje, koje se temelje na procjeni i očekivanju budućih kretanja profita.

„Keynes je od ekonomske teorije tražio da se drži načela potreba ljudi, socijalne pravde, općeg dobra i napretka. Za njega je najveće zlo bila uporaba moći za bezvrijedne, banalne i nemoralne ciljeve. Upravo individualistička teorija, predstavljena kao najpoticajnija teorija politike rasta bogatstva i blagostanja društva, u uvjetima krize se pokazala suprotno iskustvu ljudske civilizacije i poimanju čovjeka kao društvenog bića.“ (Baletić, 2010., 35).

Zato je Keynes uvijek stao iza proizvodnje i zaposlenosti, smatrajući da nitko nema moralno pravo čuvati vrijednost novca i dugova žrtvujući proizvodnju i zaposlenost.

Razmatrajući s političko-ekonomskog aspekta krizna događanja tijekom tridesetih godina prošlog stoljeća, zapažaju se dva važna momenta. Prvi se odnosi na kraj iluzije o svemoćnom djelovanju nevidljive ruke Adama Smitha, odnosno slobodnog tržišta. Drugi se odnosi na činjenicu da se samo veoma vidljivom rukom Johna Maynarda Keynesa, odnosno aktivne ekonomske politike, može ostvariti relativno stabilan i održivi razvoj. (Jurčić, Lj., Vojnić, D., 2011., 62).

Keynes se je snažno suprotstavio shemi „prirodnog“ postizanja i održavanja opće ekonomske ravnoteže, koja navodno automatski osigurava maksimalnu društvenu efikasnost i socijalnu pravdu i socijalnu državu. Zalagao se je za inteligentno upravljanje države kojim se može poboljšati stanje i dostići prihvatljiv stupanj društvenog zadovoljstva. Nije vjerovao u savršeno tržište, ili bolje reći bio je uvjeren u nesavršeno tržišno djelovanje i ograničene tržišne slobode. Zato se je

zalagao za tzv. državni kapitalizam i državnu ekonomsku politiku za dostizanje stabilnosti i društvenog progresa.

Zato je prof. Medić u pravu kada kaže da „*vodeći političari koji su zaduženi za upravljanje privredom, trebaju znati kako izgleda, tj kakav oblik ima krivulja agregatne ponude u njihovoj zemlji, u određenoj ekonomskoj političkoj situaciji. Trebaju izabrati (što je kombinacija znanosti i vještine) pravi trenutak u kojem (radi sprečavanja inflacije), smjer ekonomskih politika trebaju zamijeniti, tj. prijeći od ekspanzivne na restriktivnu.* (Medić, 2010., 119.).

Sadašnja monetarna politika u Hrvatskoj očito ne polazi od ovog keynesijan-skog modela funkcioniranja javnog menadžmenta u krizi, jer polazi očito od krive dijagnoze stanja i izbora koja se mora temeljiti na pravoj analizi:

- nalazimo li se u krizi odnosno u recesiji (čak depresiji), a to znači u fazi velike podzaposlenosti?
- nalazimo li se u fazi poleta kada se može ciljati inflaciju ?
- nalazimo li se u fazi pune zaposlenosti, kada se vodi antiinflacijska politika?

Pogrešna dijagnoza podrazumijeva i pogrešnu terapiju mjerama ekonomske politike. Ta se terapija, najvećim dijelom odnosi na ponašanje s efektivnom potražnjom na koju država može utjecati putem poreza, budžetske potrošnje, novčane mase, tečajne politike, politike dohodaka, investicijske politike, i dr. Zato je od iznimne važnosti dati pravu dijagnozu stanja privrede jer tada ekonomskoj politici nisu strane i nepoznate mjere za otklanjanje neravnoteža. (Medić, 2010., str. 121-123). Keynes izabire efektivnu potražnju kao glavnu varijablu za upravljanje krizom, jer je konačno, nedostatak efektivne potražnje jedan od bitnih uzroka krize, a država ima instrumente za primjenu regulacijskog mehanizma za postizanje opće ekonomske ravnoteže. Na taj način, na razini makroekonomije kao vještine, Keynes je pokazao kako se znanja iz teorijske ekonomije (Medić, 2010., 80) mogu koristiti u procesu upravljanja krizom, tj. u antikriznom makroekonomskom menadžmentu kojemu je cilj povećati proizvodnju i zaposlenost, ali i ne platiti cijenu inflacije. Vlada se stoga ne treba baviti pitanjima koja se uspješno mogu obavljati na mikrorazini, već može na makro razini zajedno s središnjom bankom regulirati agregatnu ponudu i agregatnu potražnju i pustiti dovoljno prostora za slobodno djelovanje ponude i potražnje na pojedinačnim tržištima. Ta se opća makroekonomska ravnoteža može ostvariti i održavati u kratkom roku na razini ispod pune zaposlenosti.

4. Ekonomska politika kao uzrok krize i recesijskog jaza

Koliko je ekonomska politika koju su vodile sve vlade u zadnjih 20-ak godina bila prorecesijska pitanje je koje traži argumentiran odgovor zbog budućnosti, jer

se ekonomska politika ne može niti voditi ako nisu definirani uzroci koji su doveli do duboke recesije u društvu.

Profesor Jurčić s pravom upozorava na još jednu u nizu zamjena uzroka i posljedica. „*Deficit proračuna i zaduženost države nisu proizveli lošu ekonomsku i socijalnu situaciju, nego obrnuto, pogrešna ekonomska politika proizvela je visoke deficite i dugove.*“ (Jurčić, 2014., 8).

O odbacivanju daljnje primjene aktualnog modelskog okvira ekonomske politike govore Lokin i Mlinarević koji vide genezu nacionalne krize upravo u padu udjela proizvodnog sektora u strukturi BDP-a (deindustrijalizacija), a ne u pretjeranoj potrošnji, kada kažu da „*daljnja primjena aktualnog modelskog okvira nije moguća, odnosno da unatoč prethodno navedenim imperativnim ciljnim opcijama koje ćemo morati slijediti, taj model treba odbaciti.*“ (Lokin, Mlinarević, 2013., 99).

Ekonomsku politiku Hrvatske u dugom razdoblju karakterizira recesija u gospodarstvu i deficit na tekućem računu, a nikako suficit tekućeg računa i inflatorni jaz. Takva dijagnoza stanja traži i adekvatne mjere odnosno terapiju. U 2014. godini uspostavljen je pozitivan saldo tekućeg računa platne bilance koji usprkos rastu industrijske proizvodnje još nije potvrđen i rastom BDP-a, ali i to je više posljedica pada potrošnje i paralelno s tim i uvoza, nego stvarnog povećanja izvoza.

Deficit na tekućem računu s recesijskim jazom u gospodarstvu predstavlja konfliktnu situaciju, što je slučaj Hrvatske, jer ekspanzija agregatne potražnje radi eliminacije recesijskog jaza dovodi do povećanja uvoza, što smanjuje trgovinski suficit, odnosno povećava trgovinski deficit.

Zato je ovakva dijagnoza recesije u gospodarstvu i deficita na tekućem računu platne bilance, koja predugo traje, najteža gospodarska situacija. Da bi se stimulirala zaposlenost i ekonomski rast najprije treba shvatiti da je dijagnoza recesijskog jaza i deficita tekućeg računa konfliktni cilj za ekonomsku politiku. Zato ekspanzivna monetarna i fiskalna politika nisu rješenje jer se povećanjem potražnje i potrošnje povećava deficit, a deficit prema inozemstvu smanjuje međunarodne rezerve. To smanjuje novčanu ponudu, što uz nižu novčanu masu (M) pogoršava zapošljavanje i dohodak. Kako nema stabilne unutrašnje ravnoteže uz visoku vanjsku neravnotežu, nužno se je ekonomskom politikom usmjeriti na problem vanjske neravnoteže, što znači svim mjerama ekonomske politike:

- stimulirati izvoz (deprecijacijom kune, ne i devalvacijom, povećavati konkurentnost) i stvarati uvjete za dugoročno pozitivan tekući račun platne bilance, te na taj način utjecati na veću iskorištenost industrijskih i uslužnih kapaciteta okrećući ih puno više izvozu, što će zajedno anulirati glavnog uzročnika daljnjem rastu javnog duga. Uz dodatno reprogramiranje (pa i otpis) dugova, sve rečeno će početi trajno oživljavati ekonomski rast i potrošnju i otkloniti pad potrošnje kao osnovnog generatora krize.

5. O ekonomskom rastu i zaustavljanju rasta javnog duga

Nastali visoki deficiti u Hrvatskoj pokrivali su se zaduživanjem uz snažan rast javnog duga koji je s 39% BDP-a u 2008. godini narastao na 85% BDP-a krajem 2014. godine. Na to je svakako utjecao i ulazak u EU i primjena nove statističke metodologije ESA 2010, uvedene u rujnu 2014. Proširuje se sektor obuhvata izvanproračunskih subjekata koji se konsolidiraju u opću državu (npr. HŽ infrastruktura, HRT, HAC, Autoceste Rijeka-Zagreb, HBOR, Međunarodna zračna luka) što je povećalo javni dug s 219 milijardi kuna na 280 milijardi kuna, odnosno oko 19% BDP-a. Drugačije iskazivanje ranije preuzetih obveza države (jamstva za brodogradilišta zbog neplaćanja kredita u 2011. godini) za posljedicu je imao porast javnog duga.

Kako do automatske promjene javnog duga dolazi uslijed razlike između kamatne stope koja se plaća na javni dug i nedostatnih stopa ekonomskog rasta koje traju punih sedam godina (2008.-2014.), taj je efekt velike razlike između kamatne stope koja se plaća na dug i niže stope ekonomskog rasta doveo do situacije da bi javni dug rastao i kad imamo uravnotežen proračun. Ročna struktura javnog duga jedna je od pozitivnih činjenica vezanih uz hrvatski javni dug, jer kratkoročni dug ima udio manji od 10%, a prosječno dospijeće javnog duga je nešto ispod 5 godina. Najveća slabost javnog duga je njegova valutna struktura gdje je 78,5% javnog duga u inozemnoj valuti. (Žigman, A., 2015., 24). Tu najveću slabost javnog duga pokriva središnja banka dugotrajnom stabilnošću tečaja kune, jer održivost duga najviše ovisi o tečajnom riziku. Stoga je ta visoka razina javnog duga veliki teret za ekonomiju jer, kako je već rečeno, stabilnost tečaja dugoročno se održava najviše zbog javnog duga što destimulira izvoz a potiče uvoz što utječe dugoročno na vanjskotrgovinsku neravnotežu, ali isto tako onemogućuje investicije i doprinosi državnom ekonomskom rastu zbog velikog tereta otplate kamate na taj dug. Pad potrošnje u Hrvatskoj je temeljni generator krize a on je upravo najviše povezan s previsokim dugovima, zato se ekonomska politika mora posvetiti rješavanju dužničkog sindroma. Rashodi za kamate u hrvatskom proračunu iznose oko 3,7% BDP-a što je jedna od najviših razina među usporedivim zemljama, a njihovo servisiranje zahtijeva povećanje poreza ili smanjenje investicija kako bi se nivo rashoda zadržao nepromijenjen. Borba za zaustavljanje rasta javnog duga moguća je reprogramiranjem dugova, kao i kroz konsolidaciju rashoda i stvaranje primarnog proračunskog viška, ali i onim na što se teško odlučujemo jer to nije jednostavno postići. A to je povećanje ekonomskog rasta i BDP-a koji mora proizaći iz strukturnih reformi koje moraju biti usmjerene prema izvozu i konkurentnosti na svjetskom tržištu. Hrvatska je od početka krize 2008. zabilježila rast rashoda opće države sa 44,7% na 48,1% BDP-a, dok su prihodi ostali na razini od oko 42% BDP-a. (Žigman, A., 2015., 24).

Izuzetno je aktualno upozorenja koje ukazuje na ulazak Hrvatske u monetarnu uniju i na osnovni nedostatak toga ulaska, a to je gubitak samostalne monetarne politike kao najefikasnijeg mehanizma brze prilagodbe nacionalne ekonomije na vanjske šokove ponude i potražnje iz eurozone. (Radošević, D., 2012., 100).

Na ovom mjestu želimo se više okrenuti prema takvim prioritetima u ekonomskoj politici koji moraju po svaku cijenu staviti u prvi plan rast zaposlenosti, proizvodnje i izvoza, odnosno upravo onakvoj politici koja nam je godinama (i puno prije nastupajuće krize) nedostajala i konačno je njezino odsustvo dovelo ne samo ekonomiju već i čitavo društvo u krizu.

6. Devizni tečaj domaće valute, smanjenje apsorpcije i reprogramiranje dugova

Kako je cilj postojećeg tečajnog režima stabilizacija cijena kao primarni cilj koji se postiže isključivo putem održavanja stabilnosti tečaja, postoji velika opasnost da će se rezerve likvidnosti istopiti i vrlo izgledno da se može desiti scenarij koji bi ugrozio stabilnost čitavog sustava. (Lovrinović, I. 2015., 620).

I zemlje koje imaju fiksni tečaj i one koje imaju fluktuirajući tečaj („plivajući“) imaju isti cilj deviznog režima a to je stabilizacija cijena. Razlika je u tome što zemlje s plivajućim tečajem proglašavaju stopu inflacije koju žele postići („ciljanu inflaciju“), dok zemlje s fiksnim tečajem pokušavaju postići stabilnost cijena održavajući stabilnost valute (one „ciljaju tečaj“) što je slučaj Hrvatske. I kad je riječ o plivajućem tečaju obično je riječ o „upravljanom plivanju“ (da tečaj ne izađe iz zamišljenog pojasa npr. + - 15%). Hrvatska službeno ima režim upravljanog plivajućeg tečaja, ali budući da kuna više od dva desetljeća pliva uz vrlo male oscilacije (njemačka marka, euro), u stvarnosti se radi o fiksiranom tečaju.

Tečaj konvertibilne valute može biti manipuliran i to posebno deprecijacijom (i aprecijacijom). Važno je naglasiti da manipuliranje deviznim tečajem ne eliminira osnovne ekonomske zakone i odnose, a to su odnosi vrijednosti. Zato to manipuliranje mora biti sredstvo za korigiranje postojećih negativnih trendova i odnosa, sredstvo usmjeravanja razvitka i utjecaja na strukturu gospodarstva. Tako da deprecijacija domaćeg novca može biti izrazito sredstvo antideflatorne politike i izvozne ekspanzije, ali jednako tako moguće da ona bude, u kombinaciji s drugim mjerama, instrument antiinflatorne politike. Upozorenja kompetentnih stručnjaka govore da je ovo posljednje moguće u uvjetima kad inflacija proizlazi iz nedovoljnog izvoza i teškoća u kretanju reprodukcije, pa rješenja treba tražiti u okretanju proizvodnji i izvozu. (Lovrinović, I., 2015., 561-562). Da bi nominalna deprecijacija postala učinkovita, mora biti praćena realnom deprecijacijom kune koja vodi

uspostavi vanjske ravnoteže. Kako se plaće i cijene tijekom vremena povećavaju to se poništava prvobitni pozitivni utjecaj na realni tečaj i konkurentnost. To znači da je nužno voditi i sinkronizirati druge dijelove makroekonomske politike da se postignu povoljni efekte realne deprecijacije i da se zaustavi prelijevanje deprecijacije u visoku inflaciju u zemlji i postignu povoljni rezultati u realnoj vanjskotrgovinskoj bilanci. (Lovrinović, 2015., 161). Realna deprecijacija za razliku od nominalne upućuje na to da mislimo na promjene relativnih cijena dobara, a ne relativnih cijena valuta. Zato se i konkurentnost neke zemlje mjeri realnim tečajem koji pokazuje relativne cijene robe iz različitih zemalja izražene u jednoj zajedničkoj valuti. (Lovrinović, 2015., 165).

Stoga bi se osnovni model platnobilančne politike primijenjen na otvorene ekonomije poput Hrvatske, u sklopu keynesijanske teorije, mogao sažeti u poruci (Radošević, D., 2012., 18-20) da fiskalna politika mora biti usmjerena na apsorpciju, dok bi monetarna politika morala biti usmjerena samo na određivanje valutnog tečaja. „*Apsorpcija i tečajna politika morale bi biti usmjerene na ostvarivanje tzv. interne i eksterne makroekonomske ravnoteže. To znači da je realna deprecijacija/(ne i devalvacija²) neophodna kao sredstvo preusmjerenja resursa između dva osnovna sektora ekonomije (sektor međunarodno „utrživih dobara“, engl. tradables i sektora „neutrživih dobara“, engl. non-tradables). Ona omogućava da se izbjegne smanjivanje zaposlenosti i agregatne proizvodnje, dok istovremeno disapsorpcija, odnosno smanjivanje apsorpcije, djeluje na poboljšanje salda tekućeg dijela platne bilance. Redukcija apsorpcije moguća je smanjivanjem realne potrošnje i predstavlja socijalni trošak*“ (Radošević, D., 2012., 18). Stoga je pogrešno tumačenje i izbor ekonomske politike da se samo s deprecijacijom/(devalvacijom) bez fiskalnih restrikcija (smanjenje domaće potrošnje) može jednostavno poboljšati platno-bilančna pozicija i da se mogu izbjeći restrikcije apsorpcije. Zato se fiskalna politika mora iskoristiti za upravljanje apsorpcijom, a monetarna politika morala bi se usmjeriti na određivanje tečaja domaće valute. Tu svakako treba uvažiti i spomenuto reprogramiranje dugova, koje bi omogućilo istovremeno i rast agregatne potražnje i potrošnje.

Vanjskotrgovinska bilanca će se poboljšati ako se smanji domaća potrošnja uz isti domaći proizvod, ili ako se poveća domaći proizvod uz istu domaću potrošnju, ili ako se poveća domaći proizvod više nego domaća potrošnja. (Babić, 2001., 467). U svakom slučaju riječ je o svjesnom utjecaju na apsorpciju (domaću potrošnju kako osobnu, tako državnu i investicijsku) u odnosu na rast ili pad domaćeg proizvoda, da bi se uz pomoć deprecijacije ne samo poboljšala platno-bilančna pozicija, već i unutrašnja i vanjska ravnoteža.

² Ukazuje na fundamentalnu neravnotežu za koju prethodno odobrenje mora dati MMF.

Sušтина ove makroekonomske politike, tzv. *switching policy* odnosno „politike promjene relativnih cijena“ je upravo u promjeni relativnih cijena međunarodno utrživih dobara u odnosu na međunarodno neutrživa dobra, što dovodi do promjene strukture proizvodnje, ali i promjene apsorpcije. Promjena relativnih cijena može neutralizirati, kompenzirati efekte smanjivanja apsorpcije na tržištu međunarodno neutrživih dobara, odnosno, ako je smanjenje apsorpcije istovremeno popraćeno optimalnom politikom promjene relativnih cijena, koje mijenjaju strukturu gospodarstva prema izvozu i supstituciji uvoza, restrikcije u apsorpciji neće morati biti toliko snažne i bolne koliko bi morale biti ako bi se deficit tekućeg dijela platne bilance želio smanjiti isključivo smanjenjem apsorpcije. (Radošević, D., 2012., 16-17).

To znači da je nužno sadašnju ekonomsku politiku promijeniti, a to konkretno znači monetarnu politiku tj. realnom deprecijacijom domaće valute uskladiti i sinkronizirati s fiskalnom politikom tj. sa smanjivanjem apsorpcije, koje zajedno u kombinaciji deprecijacije, smanjenja apsorpcije³ i reprogramiranja (i otpisa) javnog duga postaju efikasno oružje za postizanje unutrašnje i vanjske ravnoteže.

Orijentacija sadašnje politike središnje banke svodi se na to da „intervenira“ na međubankarskom deviznom tržištu prodajom ili kupnjom eura kada tečaj u bankama malo poraste ili padne. U stvarnosti, da bi zadržale vrijednost svojih kunskih plasmana s deviznom klauzulom, tečaj kune u Hrvatskoj dogovorno određuju hrvatske filijale inozemnih banaka. One na tržištu eura djeluju kao uigrani prešutni kartel, dok im Hrvatska narodna banka služi kao pričuvni rezervoar eura (Bošković, 2015., 21).

Kada poslovnim bankama u Hrvatskoj ponestane eura, one im malo podignu cijenu i tako potaknu HNB da im proda svoje eure iz deviznih rezervi, uz HNB-ovo opravdanje da snižava cijenu eura i zemlju brani od inflacije (a zapravo uvozi inflaciju iz eurozone). A kad im zatreba kuna, banke malo pojeftine euro i tako navedu HNB da od njih otkupi euro, čije je podrijetlo većinom od inozemnog zaduživanja. (Bošković, 2015., 21).

Ovo je razlog zašto bi ekonomska politika morala biti promijenjena upravo na najvažnijim svojim ciljevima i okrenuta prema onome što vuče naprijed a to je svakako proizvodnja, zaposlenost i izvoz, a u drugom planu da budu oni ciljevi koji se nisu pokazali dobri, kao što su prekomjerna apsorpcija, zaduživanje i uvoz. To su na neki način polazne komponente ovakvog modela da se kreira moć potrošnje.

³ Domaća potrošnja (apsorpcija) nema pokrića u domaćoj proizvodnji, već se pokriva uvozom (konkurentni uvoz koji nije u funkciji domaćeg proizvoda) koji djeluje na smanjenje multiplikatora, što smanjuje mogući porast domaćeg proizvoda koji rezultira iz jediničnog povećanja bilo koje komponente autonomne potrošnje.

To je i razlog nužnog sagledavanja jedne od važnih komponenti agregatne potražnje i potrošnje ali istovremeno i važnog djela finalne proizvodnje, a to je izvoz. Jer za taj i takav izvoz svi proizvodni i uslužni sektori u Hrvatskoj moraju biti u funkciji te finalne potrošnje.

To je i put prema izvoznom gospodarstvu kroz direktan izvoz finalne proizvodnje, za što Hrvatska ima sve uviete. To podrazumijeva i uvoz ali reduciran na ono što se ne može supstituirati domaćom konkurentnom proizvodnjom. To je prava strategija izvozne orijentacije temeljena na modelu otvorene ekonomije koja vodi Hrvatsku prema stvaranju nacionalnih strateških proizvoda kao pravih hrvatskih izvoznih proizvoda (Blažević, 2007.).

To je na najkonkretnijem tragu traženja odgovora na promjenu ciljeva ekonomske politike, usmjerene prema proizvodnji i zaposlenosti i uspostavljanju dugoročne ne samo ekonomske nego i društvene ravnoteže. To bi bio konkretan najdirektniji doprinos ne samo pojedinačno unutrašnjoj ili vanjskoj nego i općoj ekonomskoj ravnoteži. Uz uvažavanje spomenutih dosadašnjih ograničenja u funkcioniranju paradigme održivog razvoja (ekonomska, ekološka i socijalna održivost), ekonomska održivost bi postajala jedan od stupova društvene i prirodne ravnoteže.

Zaključak

Uspostavljanje unutrašnje i vanjske ravnoteže i dolaženje do opće ekonomske ravnoteže moguće je postići putem instrumenata fiskalne i monetarne politike kao i manipuliranjem deviznim tečajem i primjenom izravnih kontrola.

Brojni domaći najugledniji ekonomski teoretičari neuspješno su se godinama suprotstavljali vladajućoj doktrini koju su uporno nudili i preporučali ekonomski teoretičari iz inozemstva i MMF, za koje su nažalost sve hrvatske vlade imale više sluha. Ta doktrina objavljuje se pod nazivom *laissez-faire*, a ponekad i doktrina „nevidljive ruke“. Borba za partikularne interese pojedinih zemalja ili poslovnih skupina za dobivanje koncesija i širenja prostora plasmanu vlastitog kapitala, provodi se nemilosrdno za vlastite probitke na nova tržišta i jačanje vlastitog konkurentskog položaja. To se praktično provodi putem liberalizacije, deregulacije, smanjenja razine socijalnih prava, unutarnje redistribucije dohotka, odnosom prema stabilnosti tečaja i cijena i sl.

Keynesijanski i ostali kritičari neoliberalizma u Hrvatskoj odavno predlažu radikalnan zaokret u ekonomskoj politici od neoliberalne, monetarističke i procezijske prema politici koja mjerama državne regulacije počiva na Keynesu i keynesijanskim mjerama i vodi razvojnoj politici okrenutoj proizvodnji, zaposlenosti i izvozu.

Hrvatska službeno ima režim upravljanog plivajućeg tečaja, ali budući da kuna više od dva desetljeća pliva uz vrlo male oscilacije, u stvarnosti se radi o fiksiranom tečaju.

Tečaj konvertibilne valute može biti manipuliran i to posebno deprecijacijom. Zato to manipuliranje mora biti sredstvo za korigiranja postojećih negativnih trendova i odnosa, sredstvo usmjeravanja razvitka i utjecaja na strukturu gospodarstva. Deprecijacija domaćeg novca može biti izrazito sredstvo antideflatorne politike i izvozne ekspanzije.

Stoga bi se osnovni model platnobilančane politike primijenjen na otvorene ekonomije poput Hrvatske, u sklopu keynesijanske teorije, mogao sažeti u poruci da fiskalna politika mora biti usmjerena na apsorpciju, dok bi monetarna politika morala biti usmjerena samo na određivanje valutnog tečaja. Stoga je pogrešno tumačenje izbora ekonomske politike da se samo s deprecijacijom bez fiskalnih restrikcija (smanjenje javne potrošnje) može jednostavno poboljšati platno-bilančna pozicija i da se mogu izbjeći restrikcije apsorpcije. Zato se fiskalna politika mora iskoristiti za upravljanje apsorpcijom, a monetarna politika morala bi se usmjeriti na određivanje tečaja domaće valute, dok je reprogramiranje dugova usmjereno na povećanje agregatne potražnje i potrošnje.

Sušтина ove makroekonomske politike je upravo u promjeni relativnih cijena međunarodno utrživih dobara u odnosu na međunarodno neutrživa dobra, što dovodi do promjene strukture proizvodnje, ali i promjene apsorpcije. Promjena relativnih cijena može neutralizirati, kompenzirati efekte smanjivanja apsorpcije na tržištu međunarodno neutrživih dobara, odnosno, ako je smanjenje apsorpcije istovremeno popraćeno optimalnom politikom promjene relativnih cijena, koje mijenjaju strukturu gospodarstva prema izvozu i supstituciji uvoza, restrikcije u apsorpciji neće morati biti toliko snažne i bolne koliko bi morale biti ako bi se deficit tekućeg dijela platne bilance želio smanjiti isključivo smanjenjem apsorpcije.

To znači da je nužno sadašnju ekonomsku politiku promijeniti, a to konkretno znači monetarnu politiku tj. realnom deprecijacijom domaće valute uskladiti i sinkronizirati s fiskalnom politikom tj. sa smanjivanjem apsorpcije, koje zajedno u kombinaciji deprecijacije, smanjenja apsorpcije i reprogramiranja (i otpisa) dugova postaju efikasno oružje za postizanje unutrašnje i vanjske ravnoteže.

Ovo je razlog zašto bi najvažniji ciljevi ekonomske politike morali biti promijenjeni i okrenuti prema onome što vuče naprijed a to je svakako proizvodnja, zaposlenost i izvoz, a u drugom planu da budu oni ciljevi koji se nisu pokazali dobri, kao što su prekomjerna apsorpcija, zaduživanje i uvoz. Zaključno možemo samo spomenuti jednu od važnih komponenti finalne potrošnje i agregatne potrošnje ali istovremeno i važan dio finalne proizvodnje, a to je turistička potrošnja, jer za tu turističku potrošnju svi proizvodni i uslužni sektori u Hrvatskoj morali bi biti

stavljani u funkciju te finalne potrošnje. To povezivanje finalne potrošnje i finalne proizvodnje je zadatak ekonomske politike kojom se moraju stvarati preduvjeti za razvoj domaće proizvodnje čiji troškovi moraju biti prilagođeni cijeni koja se formira na svjetskom tržištu.

To je put da se iskoristi izvozna integrirajuća razvojna osnova vezana na finalnu proizvodnju i finalnu potrošnju i da se prevladaju nepovezanosti ukupne potrošnje i domaće agregatne proizvodnje.

To je na najkonkretnijem tragu traženja odgovora na promjenu ciljeva ekonomske politike, usmjerene prema proizvodnji i zaposlenosti i uspostavljanju dugoročne ne samo opće ekonomske nego i društvene ravnoteže.

LITERATURA

- Anderson, M'Gonigle, (2012) "Does ecological economics have a future? Contradiction and reinvention in the age of climate change." *Ecological Economics* 84, str. 37-48.
- Attali, J., (2009) *Kriza, a poslije?* Zagreb, Meandarmedia,
- Babić, M., (2001), *Makroekonomija*. dvanaesto izdanje, Zagreb, Mate d.o.o.
- Baletić, Z. & Medić, Đ., urednici, (2010) *John M. Keynes i hrvatska ekonomska misao*, Zagreb, Ekonomski fakultet
- Baletić, Z., (2010) John Maynard Keynes-teretičar društvene krize, u: Baletić, Z. & Medić, Đ., urednici, *John M. Keynes i hrvatska ekonomska misao*. Zagreb, Ekonomski fakultet, str.31-70.
- Baletić, Z.,(2008) Recepcija Keynesa u Hrvatskoj. *Ekonomski pregled*, 59 (5-6), str. 205-221.
- Baletić, Z., (2004) Mit nevidljive ruke, u: Prpić I., ur., *Globalizacija i demokracija*, Zagreb, Hrvatska politologija, Biblioteka Politička misao, str. 151-163.
- Blanchard, O., (2011) *Makroekonomija*. Zagreb, Mate d.o.o.
- Blažević, B., (2013) Sustainable development and Keynes's model of macroeconomics crisis management (or the unsustainability of sustainable development). *2nd International Scientific Conference „Tourism in Southern and Eastern Europe 2013“*, Rijeka: University of Rijeka, Faculty of tourism and Hospitality Management, Opatija, pp., 101-116.
- Blažević, B.,(2007) *Turizam u gospodarskom sustavu*. Udžbenik Sveučilišta u Rijeci, Opatija, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu

- Bošković, R., (2015) "EK objavila da su u krizi bolje prošli oni s „plivajućim“ tečajem“. *Jutarnji list*, 27. Srpnja, str. 21.
- Črnjar, M., i Črnjar, K., (2009) *Menadžment održivog razvoja*. Opatija/Rijeka: Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu ; Glosa-Rijeka
- Domazet, T. (2014) *Ekonomika rasta i pune zaposlenosti u Hrvatskoj*. Zagreb, Hrvatska gospodarska komora
- Dragičević, A., (1990) *Vrijeme promjena*. Zagreb, poduzeće za grafičku djelatnost -Samobor
- Dragičević, M., (1996) *Ekonomija i novi razvoj*. Zagreb, Alineja
- Družić, G., (2001) *Kriza hrvatskog gospodarstva i ekonomska politika*. Zagreb, Golden marketing
- Horvat, B., (2002) *Kakvu državu imamo, a kakvu državu trebamo?* Zagreb, Prometej
- Horvat, B., (1999) "Tranzicija i restauracija: dvije alternativne strategije". *Ekonomija*, god. 6., br. 1, listopad
- Ingebristen, Jakobsen, (2012) "Utopias and realism in ecological economics-Knowledge, understanding and improvisation." *Ecological Economics* 84, 84-90.
- Jakovčević, D., Lovrinović, I., Radošević, D., urednici, (2011) *Novac i ekonomski rast*. Zagreb, srpanj, Ekonomski fakultet
- Jurčić, Lj., (2014) Hrvatska – kapitalizam bez kapitala. *Zbornik radova Ekonomska politika Hrvatske u 2015. godini*, Zagreb, studeni, Hrvatsko društvo ekonomista
- Jurčić, Lj., Vojnić, D., (2011) Latentna kriza kapitalizma: Društvo blagostanja ili „Ekonomski neoliberalizam.“ *Zbornik radova, Ekonomska politika Hrvatske u 2012. godini*, Zagreb, Hrvatsko društvo ekonomista, str. 49-80.
- Jurčić, Lj., (2010), "Hrvatska-atipični model gospodarenja." *Ekonomski pregled*, br. 12, Zagreb, str. 852-880.
- Kallis, Kerschner, Alier, (2012) "The economics of degrowth." *Ecological Economics* 84, 172-180.
- Keynes, J. M., (1987) *Opća teorija, zaposlenosti, kamate i novca*. Zagreb, Cekade
- Krugman, P., (2002) *Doba smanjenih očekivanja*. Zagreb, Masmedia
- Kulić, S., (2004) *Neoliberalizam kao socijaldarvinizam*. Zagreb, Prometej
- Kulić, S., (2007) "Hrvatska kao srednjoeuropska i mediteranska kultura i civilizacija: Jadranski prostor kao najkvalitetniji prostor Hrvatske." *Ekonomski pregled*, 58 (3-4) 224-240.

- Kulić, S., (1996) *Strategija nasilja kao strategija razvoja*. Zagreb, IP
- Lay, V., (2003) "Proizvodnja budućnosti Hrvatske: Integralna održivost kao koncept i kriterij." *Društvena istraživanja* 12, br. 3-4 (65-66), str. 311-334.
- Lokin, B., Mlinarević, M., (2013) Kriza: alternativni pogled. *Zbornik radova „Ekonomska politika Hrvatske u 2014.“*, Zagreb, Hrvatsko društvo ekonomista, str. 99-113.
- Lovrinović, I., (2015) *Globalne financije*. Zagreb, Accent, d.o.o.
- Medić, Đ.,(2001) "Zašto su monetaristička teorija i politika neprimjerene za poticanje ekonomskog rasta u Hrvatskoj?“, *Računovodstvo i financije*, br.9 str. 74-82.
- Medić, Đ., (2010) Keynesov model privrede i antikriznog makroekonomskog menadžmenta. U: Baletić, Z. & Medić, Đ., urednici, *Zbornik radova: „John M. Keynes i hrvatska ekonomska misao“*, Zagreb, Ekonomski fakultet, str. 71- 141.
- Mises, L., Hayek, F.A., (1997) *O slobodnom tržištu: klasični eseji*. Zagreb, MATE d.o.o.,
- Nikić, G., (2003) "Gospodarski razvitak Hrvatske i konkurentnost na svjetskom tržištu." *Ekonomija*, god. 10, br. 2, Rifin, Zagreb, str.299-318.
- Pech, W., Milan, M., (2009) "Behavioral economics and the economics of Keynes." *The Journal of Socio-Economics* 38, 891-902.
- Perišin, I., (2003) "Diskretna struktura financijskih fenomena." *Ekonomija*, god. 10, br. 2, Zagreb, Rifin, str. 319-335.
- Perišin, I., (2004) "Što sve nismo poduzeli da nam bude gore." *Ekonomija*, god.11., br. 1, Zagreb, Rifin, str.1-21.
- Piketty, T.,(2014) *Kapital u dvadeset prvom stoljeću*. Zagreb, Profil,
- Pravdić, V.,(2001) "Sustainability and Sustainable Development: the Use in Policies and the Ongoing Debate on These Terms." *Croatian International Relations Review*, No 7, 93
- Polany, K., (1999) *Velika preobrazba: Politički i ekonomski izvori našeg vremena*. Zagreb, Jesenski i Turk
- Radermacher F. J., (2003) *Ravnoteža ili razaranje: Eko-socijalno–tržišno gospodarstvo kao ključ svjetskog održivog razvoja*. Zagreb, Intercon-Nakladni zavod Globus
- Radošević, D., (2012) *Kapitalni tokovi, tečaj i Europska monetarna unija*. Zagreb, Visoka škola međunarodnih odnosa i diplomacije Dag Hammarskjöld-Naklada Jesenski i Turk,
- Sever, I. i suradnici, (2009) *Polazišta nove ekonomske politike u uvjetima recesije*. Zagreb, Znanstveno društvo ekonomista

- Sirotković, J., (2002) "Stanje, mogućnosti i prepreke oporavka hrvatskog gospodarstva", u: Družić, I., ur., *Zbornik radova znanstvenog skupa „Stabilizacija-participacija-razvoj“*, Ekonomski fakultet Zagreb, str. 3-23.
- Starc, N., (2003) "Priroda, čovjek i figa u džepu." *Društvena istraživanja*, god.12., br. 3-4 (65-66), str. 335-359.
- Stipetić, V., (2005) *Laissez-faire kao ekonomska politika Hrvatske? - Prilog razmatranju hrvatske gospodarske politike u minulih 25 godina. Zbornik: Ekonomska politika Hrvatske u 2006., XIII. Tradicionalno savjetovanje ekonomista u Opatiji*, Zagreb, Inženjerski biro
- Sundać, D., & Nikoloska, N., (2001) *Scenarij za ekonomski slom zemalja u tranziciji*. Rijeka, International Business Consulting Centar
- Tica, J., (2011) "Monetarna politika u Hrvatskoj", u: Čavrak, V., ur., *Gospodarstvo Hrvatske*, Zagreb, Politička kultura
- Tokić, D., (2012) "The economic and financial dimensions of degrowth." *Ecological Economics* 84 (2012) 49-56.
- Vojnić, D., (2005) "Duboko korijenje problema koji prožimaju hrvatsko gospodarstvo i društvo". *Izlaganje na znanstvenom skupu HAZU 15. Lipnja, Ekonomija*, god. 12, br. 2, Zagreb, Rifin, str. 421-440.
- Zdunić, S., (1996) Razvojni trenutak hrvatskog gospodarstva i socijalna država. *Revija za socijalnu politiku*, Zagreb, br. 3-4.
- Zdunić, S., (2003) "Relativne cijene, tečaj i konkurentnost hrvatskog gospodarstva: uz desetu godišnjicu stabilizacijskog programa". *Ekonomski pregled*, br. 54., Zagreb
- Zdunić, S., (2011) „Od nemogućega monetarnoga trokuta do ekonomske depresije.” *Zbornik radova, Rijeka, Ekonomski fakultet*, str. 127-152.
- Žigman, A., (2015) "Hrvatsku snažno pogađa efekt grude snijega." *Globus* broj 1287., Zagreb, str. 24.
- Žižek, S., (2010) *Druga smrt neoliberalizma*. Zaprešić, Fraktura,

DEVELOPMENT OF CROATIA IN THE CONDITIONS OF INNER AND OUTER IMBALANCE

Summary

A diagnose of the Croatian economy (the last 7 years, 2008 – 2014) is focused on the inner imbalance, best represented by the recession (and not inflation), and outer imbalance which is best represented by a deficit in the current account balance of payments (and not surplus), which means that there is a general economic imbalance mirrored in unemployment and decreased (slow) growth of production and GDP.

There is no stable inner balance with high outer imbalance: therefore all economic policy measures have to be directed to the problem of outer imbalance, which means stimulating export by all possible means and instruments (depreciation but not devaluation, reducing absorption, etc.), along with supporting the restructuring process with a number of measures that aim to increase competitiveness and maintain active market policies and prices by reducing absorption.

In such an environment, tourism – which according to its economic definition is an important segment of final consumption as well as aggregate demand and expenditure – acts just as economics would dictate, which means it has a countercyclical and antirecessional effect.

Numerous secondary sources are used, as well as various scientific methods such as abstraction, analysis, synthesis, induction, deduction, generalization, description, etc.

The current economic policy has to be changed, or to be more specific, the monetary policy. A real depreciation of the domestic currency has to be coordinated and synchronized with the fiscal policy, i.e. reducing absorption, which when combined with depreciation and reduced absorption become an effective weapon for achieving inner and outer balance.

Linking final expenditure and final production is the task of economic policy which has to create preconditions for the development of domestic production whose expenses have to be adjusted to the prices formed on the global market. This is the way to make use of the integrating development basis, tied to final production and final expenditure and to overcome a disconnected total consumption and domestic aggregate production.

Key words: Inner and outer imbalance; Economic policy; Croatia; Neoliberal doctrine; Keynes; Crisis; Exchange rate; Absorption